

# ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ

ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΡΤΗΙ

Ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐφετεινῇ ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ δημοσιευθεῖσων ὑπ' ἐμοῦ ἐπιστολῶν ἀποκαλύπτονται πολλὰ μὲν ἄγνωστα περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Πηλίου σχολείων, συμπληροῦνται δὲ καὶ ἄλλα τινά. Καὶ πρῶτον μὲν μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐν *Μακρονήσῳ* σχολεῖον, ἐν ᾧ ἐδίδαξεν ὁ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ ἀρίστους διδασκάλους μαθητεύσας ἱερεὺς Ζαχαρίας, ὁ υἱὸς τοῦ παπᾶ Γιαννοῦλη ἐκ Βώλου, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1734 μέχρι τοῦ 1753<sup>1</sup>. Συνεδίδασκε δὲ μετὰ τοῦ παπᾶ Ζαχαρίου καὶ ὁ παπᾶ Διονύ-

<sup>1</sup> Ὁ κ. Δ. Καμπούρογλος ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐθνικὴ Ἀγωγή» (τεῦχος τῆς 15 Δεμβρίου 1900) συγχέει τὸν διδάσκαλον Ζαχαρίαν πρὸς τὸν σύγχρονον καὶ ὁμῶνυμον μητροπολίτην Ἀθηνῶν καὶ κακίζει τὸν κ. Α. Παπαδ. Κεραμέα ὡς ἐγκωμιάσαντα τὴν ἐν ἔτει 1866, δηλαδὴ πρὸ 35 ἐτῶν, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ ἐμῇ Χρυσῇ ἀλλίδι διατριβῇ μου «Περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ιη' αἰῶνος ἐν Ἀθήναις σχολείων», ἐνῶ δὴθεν ἔπρεπε νὰ γινώσκῃ ὅτι τὸ *Χρονικὸν* τοῦ Ἀνθίμου ἐξέδωκεν ὁ μακαρίτης Ἐπ. Σταματιάδης ἐν ἔτει 1869 ἐν τέλει τοῦ περὶ Καταλανῶν βιβλιαρίου τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Εἰμίμετρον*, καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον πολλαὶ περὶ τῶν Ἀθηναϊκῶν σχολείων εἰδήσεις. Ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι ἀξιοκατάκριτος ὁ κ. Κεραμεὺς ὅτι δὲν ἀνεκάλυψε, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διηνεκῶς διατρέφων, ὅτι ἐν τέλει μικροῦ βιβλιαρίου συνεξεδόθη ὑπὸ τὸν ἀόριστον τίτλον *Εἰμίμετρον τὸ Χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου*.

Ὅτι ὅμως ἐγὼ ἠρύσθην ἐκεῖθεν πλείστας πληροφορίας, ἐγίνωσκον κάλλιστα ὅσοι ἀνέγνωσαν τὴν διατριβὴν μου, διότι δὲν τὸ ἀπέκρυψα, καὶ ὁ κ. Κεραμεὺς μνεῖαν τούτου ποιεῖται διὰ τῶν ἐξῆς: «ἀγνοῶ δὲ προσέτι καὶ ἂν ἐξεδόθη που τὸ πρὸ τῷ Προκοπίῳ Πιττάκῃ χειρόγραφον, ἐξ οὗ ὑμεῖς εἴχατε λάβει τὰς εἰδήσεις τὰς ἀμέσως ἀναφερομένας εἰς τὴν σύστασιν ἐν Ἀθήναις σχολῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἱερομονάχου Γρηγορίου τοῦ Σωτήρη». Ἀλλὰ διὰ μόνων τῶν ἐκ τοῦ Πιττάκῃ πληροφοριῶν δὲν συνεπληροῦντο τὰ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν διδασκάλων κενά: ὅθεν προσέφυγον καὶ εἰς ἄλλας πηγὰς καὶ οὕτω ἐτελείωσα τὴν πρωτότυ-

σιος, ὃν ὁ τοῦ Τυρνάβου διδάσκαλος Δημήτριος ἀποκαλεῖ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ μουσικώτατον ἅγιον διδάσκαλον.

Ἀπὸ τῆς Μακρυνίτσας ὁ Ζαχαρίας ἀπῆλθε προσκληθεὶς εἰς Ἅγιον Γεώργιον, κωμόπολιν τοῦ Πηλίου κατοικουμένην τότε ὑπὸ τριακοσίων πεντήκοντα οἰκογενειῶν· ἀλλὰ μὴ εὐχαριστηθεὶς καὶ βλέπων ὅτι δὲν ἐκαρποφόρει ὡς ἐπεθύμει ἡ διδασκαλία, μετέβη εἰς Κισσόν, μικροτέραν παρακειμένην κωμόπολιν, ὅπου διέτριψε διδάσκων πέρα τοῦ ἔτους 1760. Ἐκεῖθεν δὲ τελευταῖον ἀπῆλθε μετὰ τοῦ Ἀνθίμου παπᾶ Πανταζῆ εἰς τὸ ἀρτίως ὑπὸ τούτου ἐν Μηλείαις ἰδρυθὲν σχολεῖον, ὅπου καὶ ἀποβιώσας ἐν βαθυτάτῳ γήρατι· ἐτάφη ἐν τῷ θαπτηρίῳ τῆς σχολῆς μετὰ τὸ ἔτος 1773.

Ἐν τῷ ὑπὸ Π. Κεραμέως δημοσιευθέντι καταλόγῳ τῶν χειρογράφων Μηλεῶν ὑπάρχει καὶ χάρτινος κώδιξ φέρων τὴν ἐξῆς ἑμμετρον ἐπιγραφὴν

«Ἐρμηνεῖα ἀρίστη τοῦ ψαλτηρίου  
ἐγράφη διὰ χειρὸς παπᾶ κὺρ Ζαχαρίου  
μετὰ πολλοῦ πόνου καὶ ψύχους οὗ μετρίου  
εἰς τὰς μεγίστας νύκτας τοῦ Δεκεμβρίου,  
γυμνάζοντος ἑαυτὸν ὄντος ἑφημερίου  
καὶ ἱερουργοῦντος θεῷ τῷ ἐπουρανίῳ  
Ἰησοῦ Χριστῷ σωτῆρι μου κυρίῳ  
ἐν ἑβδομηκοσιῷ τρίτῳ ἔτει σωτηρίῳ  
ἑξακοσιοσιῳ ἔτι δὲ καὶ χιλίῳ

Ζαχαρίας Ἱερομόναχος».

πον ἐκείνην διατριβὴν μου ἐν νεαροτάτῃ τότε ἡλικίᾳ. Καὶ ὁμῶς εἰ καὶ παρῆλθον ἔκτοτε τριάκοντα καὶ πέντε ὅλα ἔτη οὐδεμίᾳ προστετέθη νεωτέρα εἰδήσεις περὶ τῶν σχολείων ἐκείνων κατὰ τὴν ιη' ἑκατονταετηρίδα. Ὁ δὲ κ. Καμπούρογλους ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων οὐδὲ ἰῶτα ἐν προσέθηκεν εἰς τὰ παρ' ἐμοῦ ἐκτεθέντα

Ἡ ἀδικοιολόγητος ἐπίκρισις τοῦ κ. Καμπούρογλου μὲ παρέσυρε πέρα τῶν στενῶν ὁρίων ἀπλῆς σημειώσεως, ἣν περαίνω ἐπανορθῶν καὶ ἕτερον λάθος αὐτοῦ, ὅτι δηλαδὴ ὄχι ὁ κ. Μυστακίδης, ἀλλ' ὁ κ. Κεραμεὺς ἐδημοσίευσε πρῶτος καὶ μόνος τὸ σιγγίλιον τὸ ἐπικυροῦν τὴν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου Σωτήρη δωρεὰν τῆς Σχολῆς, καὶ ὅτι τοῦτο φέρει χρονολογίαν 1728 καὶ ὅτι τὴν ἑτέραν (ἐν τῇ Ἀρμονίᾳ σ. 606) σημειουμένην μεταξὺ παρενθέσεων (1738) κακῶς ἀποδίδει εἰς σφάλμα τοῦ κ. Κεραμέως, ἐνῷ προφανῶς προῆλθεν ἐκ τυπογρ. παροράματος ἢ ἐναλλαγῇ τοῦ 2 διὰ τοῦ 3. Ὅτι δὲ ὁ φιλόπατρις δωρητὴς ἐπορεύθη εἰς τὴν βασι-



Ἐν *Τυρνάβῳ* ὑπῆρχε σχολή ἀπὸ τοῦ ἔτους 1702<sup>1</sup> καὶ ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ πρῶτος μὲν ὁ Ἀναστάσιος Παπα-βασιλόπουλος, ὕστερον δὲ ἀπὸ 1740—1750 Ἀλέξιος ὁ Τυρναβίτης. Ἐκ τῶν προκειμένων ὁμοίως ἐπιστολῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ὅχι ὁ Τυρναβίτης Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ Δημήτριός τις ἐχρημάτισεν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐνιαυτῶν, πρὸ τοῦ 1742 μέχρι τοῦ 1753, διδάσκαλος ἔχων συνδιδάσκαλον μέχρι μὲν τοῦ 1745 τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ἀθήνων Ἀθανάσιον, ὃν ἀποκαλεῖ *Ἰώνων περιπόθητον* ὁ φίλος αὐτοῦ καὶ συμμαθητὴς Ἐφραίμ ὁ μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων, τούτου δὲ ἀποχωρήσαντος, τὸν Ῥαφαήλ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Δημητρίου τούτου, ὅστις ὑπογράφεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Ζαχαρίαν, τὸν ἐν Μακρυνίτσχ διδάσκαλον, ἀπλῶς Δημήτριος ἄνευ ἐπιθέτου τινός, ἀσφαλῶς πόθεν κατήγετο δὲν ἦτο ἄλλοθεν γνωστόν. οὐδ' ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπιτηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ δημοσιευθεισῶν ἐπιστολῶν ἐδηλοῦτο· ὅθεν ὑπέθεσα ὅτι εἶναι ὁ ἀλλαχοῦ φερόμενος Δημήτριος ἐκ Δημητριάδος. Ἐσχάτως ὁμοίως ὁ ἐν Ἀλμυρῷ ἐλλόγιμος κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος μοὶ ἀπέστειλε πᾶν φιλοφρόνως ἐτέρας ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ Δημητρίου, ἐξ ἐτέρου ἀντιγράφου, ἐν μιᾷ τῶν ὁποίων ὑπογράφεται Δημήτριος *Τζιλάκογλου*. Περὶ δὲ τοῦ Ῥαφαήλ τοῦ μοναχοῦ γνωρίζομεν ἐκ μιᾶς μὲν πηγῆς ὅτι ἐγεννήθη τῷ 1723 ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀρτῇ<sup>2</sup>, ἐξ ἐτέρας δὲ ὅτι κατήγετο ἐκ Ζαγοράς καὶ ἐσχολάρχει ἐκεῖ μεσοῦσης τῆς ιη' ἐκατονταετηρίδος<sup>3</sup>. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ἐναργῆς καθίσταται ὅτι ἀπὸ τοῦ 1745 αὗτος ἐχρημάτισε βοηθὸς τοῦ Δημητρίου ἐν Τυρνάβῳ μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀποχώρησιν τοῦ Ἀθανασίου (ὅστις ἐλθὼν ἐκ τοῦ Ἀγίου Ὄρους μηνὶ Νοεμβρίῳ 1743 παρέμεινε διδάσκων μέχρις Ἰουνίου 1745) ἀκολουθεῖ ὅτι, ἂν ἐδίδαξεν ἐν Ζαγορᾷ, τοῦτο ἐγένετο πάντως πρὸ τοῦ 1745.

λεόουσιν κατὰ τὸ ἔτος 1728 καὶ ἐχειροτονήθη μητροπολίτης τότε ἢ ἴσως ὀλίγον πρότερον, εἶναι γεγονὸς ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας, καὶ δὲν ἦτο, νομίζω, ἀνάγκη νὰ ἐρωτήσῃ ὁ κ. Καμπούρογλου τὸν σεβαστὸν ἀρχιεπίσκοπον Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης, διότι θὰ ἦτο καὶ τοῦ ἀστείου ἀστειότερον ἢ χειροτονία ἀνδρὸς φέροντος ἐπ' ὤμων ὀλόκληρον σχεδὸν αἰῶνα. Ἡ ἐν τῇ ἐκδόσει λοιπὸν τοῦ Σταματιάδου χρονολογία 1782 προέκυψεν ἐξ ἀπροσέκτου ἐναλλαγῆς τῶν δύο παρακειμένων ἀριθμῶν 2 καὶ 8.

<sup>1</sup> Μ. Παρνίκη Σχεδιάσμα σ. 82.

<sup>2</sup> Κ. Σάθα Νεοελλ. Φιλολογ. σ. 611.

<sup>3</sup> Μ. Κ. Παρνίκη Σχεδιάσμα.

Αἱ περὶ τῆς Ζαγορᾶς γνωσταὶ εἰδήσεις νῦν ὑπὸ τῶν ἐπιστολῶν ἀποδείκνυνται κατὰ πολλὰ ἐσφαλμέναι, διότι ὁ μὲν Φίλιππος Ἰωάννου ἔγραφεν ὅτι πρῶτος διδάσκαλος τῆς αὐτόθι ἰδρυθείσης σχολῆς περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ ιζ' αἰῶνος ὑπῆρξεν ἱερομόναχος τις Ζαχαρίας καὶ μετ' αὐτὸν Κωνσταντῖνος ὁ ἐπικληθεὶς Λογιώτατος καὶ εἶτα ὁ Νικόλαος Κασσαβέτης<sup>1</sup>, ἐκ δὲ τῶν ἐπιστολῶν ἐξάγεται ὅτι ὅχι περὶ τὰς ἀρχάς, ἀλλ' οὐδὲ περὶ τὰ τέλη τῆς ιζ' ἑκατονταετηρίδος εἶχε γεννηθῆ καὶ ὁ Ζαχαρίας, πολλῷ δὲ βραδύτερον ἐμαθήτευεν ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ 1742· ἐκτὸς ἂν ἐπὶ βραχύτατον χρόνον πρὸ τῆς εἰς Ἀθήνας μεταβάσεώς του, περὶ τὸ 1730, ἐδίδαξε μοναχὸς ἐπὶ διατελῶν ἐν Ζαγορᾷ, ὅπερ λίαν ἀπίθانون, καὶ μετ' αὐτὸν Κωνσταντῖνος ὁ ἐπικληθεὶς Λογιώτατος. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Ζαχαρίαν ἔγραφεν ὁ τοῦ Τυρνάβου διδάσκαλος Δημήτριος ὁ Τζιλάκογλου τῇ 19<sup>ῃ</sup> Σεπτεμβρίου 1749 «πέμφον τὸ παρὸν τῷ Χατζῇ κυρ Δημητρίῳ», ὑπάρχει δὲ ἐν τῇ δέσμῃ τῶν ἐπιστολῶν καὶ μία ὑπογεγραμμένη ὑπὸ Κωνσταντίνου Δημητρίου Χατζῆ, ἣν καὶ παρὰ πόδας δημοσιεύω. Ἰσως λοιπὸν ὁ λογιώτατος Κωνσταντῖνος εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Χατζῆς, ἀφοῦ μάλιστα πληροφορούμεθα ὅτι διετελεῖ ἀπὸ τοῦ 1729 παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Δημητριάδῳ Ἰακώβῳ.

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἐδίδαξεν ἐν Ζαγορᾷ, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ὑπεμφαίνεται, Ἀθανάσιος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἀρχιερέως Λήμνου ὁ ἐξ Ἰωνίας, ἐκεῖ μεταβὰς ἀπὸ Τυρνάβου κατὰ τὸ ἔτος 1745 ἀφοῦ προηγουμένως ἐπεσκέψατο ἐν τῷ Ἀγιονύμῳ ὄρει τὸν θεῖον αὐτοῦ καὶ ἀρχιερεῖα Λήμνου. Διατρίψας δ' ἐν Τυρνάβῳ μέχρι τοῦ 1749 μετέβη κατόπιν εἰς Λήμνον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τὸν ἐπὶ μακρὸν ἀπουσιάσαντα Ἀθανάσιον προσεκάλουν ἐν ἔτει 1753 ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ Ζαγοριανοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ἀρχιερεὺς Λαρίσσης προτείνων αὐτῷ τὴν ἐπιστάσιαν ἑνὸς τῶν σχολείων ἢ τῆς Λαρίσσης ἢ τοῦ Τυρνάβου, ὅθεν εἶχεν ἀπέλθει ὁ Δημήτριος ἀπογοητευθεὶς ἕνεκα τῆς ἐλαττώσεως καὶ ἀμελείας τῶν μαθητῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος κινδυνεύσας κατὰ τὸν πλοῦν, ἀπέκρουσεν ἐν δυσθυμίᾳ τὰς προσκλήσεις καὶ ἀπεφάσισε νὰ μονάσῃ ἢ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει ἢ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Τότε ὁ Δημήτριος ἐν γνώσει διατελῶν τῆς ἀρνήσεως τοῦ φίλου Ἀθανασίου, ἀνέλαβεν ὡς φαίνεται τὴν ἐπιστάσιαν τῆς ἐν Ζαγορᾷ σχολῆς αὐτός,

<sup>1</sup> Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Περιηγῇσει Νικολ. Μάγνητος (1860) σελ. 86.



βοηθὸν πάλιν ἔχων καὶ τὸν μοναχὸν Ῥαφαήλ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1754.

Ἐν τῇ Ζαγοραίᾳ σχολῇ ἐπαιδεύθησαν τὰ ἐγκύκλια ὁ αἰμίμηστος πρωταθλητὴς τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως Ῥήγας ὁ Φεραῖος καὶ ὁ γνωστὸς διδάσκαλος Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς<sup>1</sup> καὶ πλείστοι ἄλλοι τῶν βραδύτερον διακριθέντων λογίων.

Ἐν Τρίκκῃ κατὰ μὲν Παρανίκαν ἀπὸ τοῦ 1721 ἐδίδασκεν ὁ φίλος Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου Μιχαήλ, ἔπειτα ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀναστάσιος ὁ Παπαθασιλόπουλος καὶ μετ' αὐτὸν Νικόλαος Ζερζούλης ὁ ἐκ Μετσόβου ἀπὸ τοῦ 1751—1759. Ἐκ δὲ τῶν ἐπιστολῶν ἀκριβέστερον πληροφοροῦμεθα ὅτι ἐν ἔτει 1750 ὁ διδάσκαλος τοῦ σχολείου Τρικκάλων ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν (ἴσως ἐννοεῖται ὁ Παπαθασιλόπουλος), καὶ τότε ὁ ἀρχιερεὺς Τρίκκης προέτεινε τῷ Δημητρίῳ Ῥζιλάκογλου νὰ δεχθῇ τὴν κενωθεῖσαν θέσιν, αὐτοῦ δὲ ἀρνηθέντος, τὸν παρεκάλεσε νὰ τῷ προμηθεύσῃ ἕτερον διδάσκαλον, καὶ εἰ δυνατὸν ὀνομαστὶ τὸν ἐν Μακρυνίτῃς Ζαχαρίαν ἐπὶ μισθῷ 180 γροσίων κατ' ἔτος· ἀρνηθέντος δὲ καὶ τούτου, προσέφυγε φαίνεται τελευταῖον εἰς τὸν Νικόλαον Ζερζούλην.

Ταῦτα ἐξάγονται ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπετηρίδι δημοσιευθεισῶν ἐπιστολῶν ὡς πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ Πηλίου σχολεῖα, διὰ δὲ τῶν σήμερον ἐνταῦθα δημοσιευομένων διαλευκαίνονται ἰδίᾳ τὰ τοῦ σχολείου τῆς Ἀριτῆς.

Ἐν τῇ δέσμῃ τῶν ἐπιστολῶν, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξίν ἀνήγγειλεν ὁ ἐμὸς φίλος καὶ διαπρεπὴς τῶν Ἀναλέκτων ἐκδότης καὶ πολλοτάτων ἄλλων ἱστορικῶν συγγραμμάτων συγγραφεὺς κ. Ἀθ. Παπαδόπουλος ὁ Κεραμεύς, ὑπάρχουσι καὶ κί ἐπόμεναι· πρῶτον ἡ κατὰ χρόνον ἀρχαιότερα τοῦ περὶ οὗ ἄνωτέρῳ ὁ λόγος Κωνσταντίνου τοῦ ἐπιλεγομένου λογιωτάτου πρὸς Παῦλον τὸν Ἰθακῆσιον τὸν γεραρὸν διδάσκαλον τοῦ ἐν Ἀθήναις φροντιστηρίου καὶ εἶτα σεβάσμιον ἡγούμενον τῆς αὐτόθι μονῆς τῆς Καισαριανῆς.

»Τῷ λογιωτάτῳ μοι καὶ περιποθήτῳ ἐν Χριστῷ ἀδελφῷ καὶ συμμαινητῇ κυρ Παύλῳ τὴν πρέπουσαν ἀπονέμω προσηγορίαν.

»Ὅπως ἡδύνατο ἀλύπως διατελεῖν φίλος πολλοῦ χρόνου ἐστερημένος εἰδήσεων τῆς διαγωγῆς καὶ καταστάσεως τῶν φίλων καὶ ταῦτα οἷσπερ οὐ μόνον τῷ σώματι, ἀλλὰ καὶ τῇ ψυχῇ συνετράφη τε καὶ συνηύξησεν.

<sup>1</sup> Περί Μηλειῶν ὄρα καὶ τὴν ὑπὸ Ῥήγα Καμηλάρη τῷ 1897 ἐκδοθεῖσαν Βιογραφίαν Γρηγορίου Κωνσταντᾶ.

ἐλυπούμην τοίνυν ἀναγκαίως καὶ ἔδυσχέRAINON ὦ φιλότης ἐπὶ τῇ μακρο-  
 χρονίῳ στερήσει, καὶ ἀποτυχίᾳ τῶν γραμμάτων τῆς τε ὑμετέρας λογιό-  
 τητος καὶ τῶν λοιπῶν ἐπεράστων συμφοιτητῶν· ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ  
 τόπῳ τοσοῦτον χρόνον συνεδιατρίψαμεν, καὶ τὸν αὐτὸν ἀέρα ἀνεπνεύ-  
 σαμεν τοῖς τε βρώμασι καὶ πόμασι τοῖς αὐτοῖς πολλάκις ἐπηντρυφήσα-  
 μεν τῆς ταυτότητος γενικώτερον λαμβανομένης, καὶ τὸ αὐτὸ νέκταρ  
 παρὰ τῆς αὐτῆς πηγῆς τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ διδασκάλου ἐξηντλήσαμεν  
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἀπησπάσαμεν· ἀλλὰ γὰρ τὰ ἐλλόγιμά σου φθάσαντα  
 καὶ τὴν σὴν ἀνάρρωσιν μετὰ καὶ τῆς τοῦ διδασκάλου ὡς ἐπὶ τούτῳ  
 πεμφθέντα ἀπαγγείλαντα, καὶ μὴν καὶ τὴν ὑγίᾳ κατάστασιν τῶν λοιπῶν  
 συμμαθητῶν καὶ φίλων ἀποδηλώσαντα, ἀπλείψω χαρὰ διαχυθῆναι με  
 ἀπετέλεσαν, χεῖρας τε εὐχαριστηρίους ἄραι πρὸς κύριον, καὶ τὰς προση-  
 κούσας χάριτας τῇ σῇ λογιότητι καθομολογήσαι. Ἴσθι γοῦν καὶ περὶ  
 ἐμοῦ, ἀδελφέ, ὅτι θεὸς ἐπινεύσει τὴν ὑγίειαν κέκτημαι τὸ ἀναγκασιότε-  
 ρον, καὶ ἐφετώτερον τοῖς πᾶσιν, ἐς τὰ μάλιστα δὲ τοῖς τοῦ ἀντικειμένου  
 πείραν ὡς ἔτυχεν εἰληφόσι, καὶ διάγω μετὰ τοῦ πανιερωτάτου μου  
 δεσπότη ἀγίου δημητριάδος κυρίου Ἰακώβου τῇ τάξει μὲν ἐπισκόπου,  
 τοῖς ἐγκρίτοις δὲ τῶν ἀρχιερέων διὰ τὴν οἰκοθεν ἀξιότητα εὐδοκιμοῦντος  
 καὶ συγκαταλεγμένου· ἀλλὰ καὶ σπουδαίοις τισὶ τῆς πόλεως συνανα-  
 στρέφομαι, ἐφ' οἷς θαυμάζω ὡς ἀληθῶς τὸ ἐντεχνον καὶ ἀκριβὲς τῆς  
 ἐλληνικῆς γλώττης καὶ φράσεως, καὶ τὸ ἡσκημένον καὶ πρόχειρον τοῖς  
 φιλοσοφικοῖς ζητήμασι καὶ προβλήμασι· καὶ οὕτω μὲν τὰ κατ' ἐμὲ τό γε  
 νῦν ἔχον, ἄσπασαι δὲ παρ' ἐμοῦ ἀντιβόλῳ τοὺς φίλους καὶ συμμαθητάς  
 ἐξαιρέτως τὸν λογιώτατον κύριον Ἰωάννην καθαδίαν, παρ' οὗ καὶ γράμ-  
 ματος μὴ ἀπαξιωθείην ἐκλιπαρῶ, καὶ τοῖς φιλοῦσι διὰ παντὸς γράμμα-  
 σιν ὁμιλεῖν μὴ ἀπαγόρευε. ὑγιαίνοις ἐν χριστῷ τῷ θεῷ ἀδελφέ, καὶ συμ-  
 μαθητὰ τριπόθητε. (1729)

αψχθ' Ἰανουαρίου κς'

*Κωροί. ὁ σὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ συμμαθητής·.*

Κάτωθεν ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σημείωσις ὅλως ἀνορθόγραφος καὶ δυσαν-  
 νόγνωστος.

» τούτη ἡ γραφὴ ἦρτε στου δασκάλου τὰ χέρια καὶ μοῦ τὴν ἔδωκε  
 Ἀντώνης διαβαίνοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖον ἀνοιχτή. Ἦξερε ὅτι ὁ ἐπίτρο-  
 πος τοῦ Δημητριάδος εἶχεν δώσει μίαν ἀναφορὰν ἐνοῦ ζημιωμένου καὶ  
 ἦρτε ἐδῶ στὴν Ἄρτα καὶ εἶχε καὶ μία γραφὴ τοῦ ἀρχιερέως νᾶν τοῦ  
 ἀποκριθῇ διὰ τὸ σπουδαῖο τὸν Παῦλο ποῦ τοὺς ἔγραφε τί ἄθρωπος εἶναι



τί ηλικίας ὁποῦχαν τοῦ γράψει καὶ δὲν τοὺς ἀποκρίθηκε, καὶ τῶρα μὲ τοῦτον τὸν ἄθρωπο ἐματ'άγραφε, καὶ ἀρχιερέας ἐδῶ δὲν ἦταν καὶ τὴν ἀνοιξάν οἱ κληρικοὶ καὶ τὴν ἐδιάβασαν καὶ μοῦ τὸ εἶπε ὁ κύρ ἀποστόλης.

κάτωθεν δὲ ὁ αὐτὸς ἴσως Κωνσταντῖνος ὁ γράψας τὴν πρὸς τὸν Παῦλον ἐπιστολὴν ὑπογράφεται διὰ μονοκονδηλιᾶς

*Κωνσταντῖνος δημοτηρίου Χατζῆς.*

Ἐπιγράφεται δὲ ἡ ἐπιστολή :

» Τῷ λογιωτάτῳ καὶ ἐπεράστῳ μοι ἐν Χριστῷ ἀδελφῷ καὶ συμμαθητῇ κυρ Παύλῳ Ἰθακησίῳ ἀσπασίως Εἰς Ἀρτην ».

Ἐν Ἀρτῇ ὑπῆρχε καὶ συνετηρεῖτο ἀπὸ μακροῦ χρόνου σχολεῖον· ἀλλὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἐν αὐτῷ διδασκάντων διέμειναν ἄγνωστα κατὰ τὸ πλεῖστον. Παρὰ Παρανίκαν μνημονεύεται Χρῦσανθος ὁ Ἡπειρώτης<sup>1</sup>, ἀρχομένης τῆς δεκάτης ὀγδόης ἐκατονταετηρίδος· μετ' αὐτὸν δὲ ἀποθανόντα ἐν ἔτει 1711 ὁ ἐξ Ἀρτῆς Ἀθανάσιος Νικολόπουλος διὰ βίου διδάξας, παρ' ᾧ κατὰ Γ. Λινιᾶνα ἐμαθήτευσεν ἐπὶ διετίαν καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις. Κατὰ δὲ τὸ 1770 ἐδίδαξεν Εὐστράτιος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Βιθουκουκίου.

Ἐκ τῆς ὥδε ἐπιστολῆς γίνεται δῆλον ὅτι καὶ ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Πατριακῆς σχολῆς διαπρεπέστατος Παῦλος ὁ Ἰθακήσιος κατὰ τὸ ἔτος 1729 ἐμαθήτευσεν ἐν Ἀρτῇ ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον Νικολόπουλον ἴσως, συμμαθητὰς ἔχων τὸν Ἰωάννην Καβαδίαν τὸν ὕστερον διὰ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος μετονομασθέντα Ἱερεμίαν καὶ ἄλλους πρῶτην ἀκροατὰς τοῦ ἐν Πάτρῳ Μακαρίου, ἐν οἷς καὶ τὸν γράψαντα τὴν ἐπιστολὴν Κωνσταντῖνον. Τοῦτο τεκμηριοῦται ἐκ τῆς περικοπῆς τῆς ἀναμνησκούσης τὴν μακροχρόνιον συμβίωσιν ὑπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν διδάσκαλον καὶ ἐκ τῆς ἄλλοθεν ἀσφαλοῦς πληροφορίας ὅτι Παῦλος ὁ Ἰθακήσιος ἐχρημάτισε ἀκροατῆς τοῦ Μακαρίου<sup>2</sup>.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποφοιτήσας διέτριβεν ἤδη παρὰ τῷ ἀρχιερεὶ Δημη-

<sup>1</sup> Χρῦσανθος ὁ Ζηταῖος ἐφημέριος ἐν Τρανσυλθανίᾳ ἐδίδαξε κατόπιν ἐν Σιατίστῃ ἐν Μοσκοπόλει καὶ Ἀρτῇ (Σάθα Νεοελλ. Φιλ. σ 464).

<sup>2</sup> Ἐν ταῖς παρ' ἐμοὶ ἀνεκδότοις ἐπιστολαῖς Κωνσταντῖνου Γορδάτου τοῦ Χίου καὶ Μακαρίου καὶ τινων ἄλλων μαθητῶν τῆς Πατριακῆς σχολῆς ὑπάρχουσι καὶ δύο γραφεῖσαι διὰ χειρὸς Κωνσταντῖνου τοῦ Σαμίου ἐν ἔτει 1727 καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ διδασκάλου Μακαρίου πρὸς Κωνσταντῖνον Γορδάτον. Ἰσως λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος οὗτος ὁ Σάμιος εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Δημήτριος Χατζῆς.

τριάδος, μακαρίζων ἐαυτὸν ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ μετ' ἀνδρῶν λογίων, ὧν ἐθαύμαζε τὸ ἔντεχρον καὶ ἀκριβὲς τῆς ἐλληνικῆς γλώττης καὶ φράσεως.

Ἐκ δὲ τῆς κάτωθεν τῆς ἐπιστολῆς σημειώσεως μανθάνομεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς Δημητριάδος ἐζήτησε πληροφορίας κατ' ἐπανάληψιν παρὰ τοῦ μητροπολίτου Ἀρτης περὶ τοῦ σπουδαίου Παύλου, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Αἱ πληροφορίες ἐζητοῦντο φαίνεται ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου καὶ κατευοδόθη τὸ ἐπιόν ἔτος ὁ Παῦλος καὶ ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν, ὅπερ καθίσταται δῆλον ἐκ τῆς παρὰ πόδας πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς ἀγνώστου τινὸς Γεωργίου Ἰωάννου Λάμαρη, συμφοιτητοῦ χρηματίσαντος ἐν Ἀρτῇ καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ περιποθήτου φίλου Παύλου ἐξακολουθεῦντος τὰς ἀκροάσεις τῶν μαθημάτων μετὰ δύο ἢ τριῶν συμφοιτητῶν κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1730.

*Ἐπιμόιαιε, λογιώτατε, καὶ ἐκ καρδίας μου περιπόθητε, κύριε κύριε Παῦλε, τὴν σὴν λογιότητα ἐκ μέσης ψυχῆς καταισπάζομαι, ἐκλιπαρῶν τὸν Θεὸν ὑγιαίνειν σου τὴν λογιότητα ψυχὴν τε καὶ σῶμα.*

Τὸ τῆς ὁδοῦ ἀπεσχρινισμένον, καὶ τὸ τῶν κομιστῶν ἄπορον, ὑποβρύχιόν μου τὸν νοῦν καθίστησι τῇ ἀθυμίᾳ, φιλικωτάτῃ ψυχῇ Παῦλε· διὰ μνήμης γὰρ τῶν ὧν παρὰ σου ἀπέσχων εὐποιῶν, παραινέσεων τε, καὶ ἡθῶν τῶν ἐπιπρεπεστάτων γινόμενος, τὰ καίρια νύττομαι, ἀσθενῶς ἔχων τὰ κατ' ἐμὲ τῷ καθείργματι τῶν κομιστῶν διατρανῶσαι, καὶ τὰ σὰ ὡς θεμιτὸν ἐκμαθεῖν. Τέσσαρας ἤδη ἐξ ὅτου τοῦντεῦθεν ἀπῆρας τῶν ἐπιστολῶν εἰμὶ γεγραφώς, καὶ οὐκ ἐπιστολῆς μονοῦ ἡξίωμαι, ἀλλ' οὐδ' ἀσπασμοῦ τούτου, τὴν δ' αἰτίαν ἀγνοῶ. πρότερον ἀμελείας γραφὴν γράψομαι σε, ἢ πάντῃ λήθης. Εἰ μὲν τὸ αὖν ἔδει σέ ποτε τὸ τῆς ἀμελείας βαρὺ φορτίον ἀποτινάξαι, καὶ τὸ σὺνηθές σοι περιβαλέσθαι ἐπιμέλεις, καὶ τὰ κατὰ σέ ὡς ἐνὶ οὐ μακρῶς, ἀλλὰ λακωνικῶς ἐκδηλὰ μοι ποιῆσαι, εἰ δ' αὖ τὸ θὸν ἀπεύχομαι. σέ γὰρ ἐπὶ χειλέων φέρω, καὶ σέ πνέω, καὶ ὅποι περ μενῶ τὸ χρυσοῦν σοι ὄνομά μοι περίκειται, καὶ μέχρι δ' ὅτου περίεμι ἀδιάπτωτος εἰς φιλίαν μοι. Γράφοις μοι οὖν ἀντιβόλῳ τῇ συνήθει σου χρηστότητι καὶ τῷ ἐμμελεῖ τῶν λόγων, καὶ τῷ ἀπτικουργικῷ τῶν λέξεων καθηδύνων μοι τὴν ψυχὴν. Εἰκόνας γὰρ (ναὶ μὴν πρὸς τῶν λόγων αὐτῶν) εἶωθα τῶν φίλων εὐαγγελίζεσθαι· ὅταν τούτων ἀπόντων μὴ ἐξῇ ἀπολαύειν. Γίνωσκε ὡς ἔχει τὰ κατ' ἐμέ· ἐν ὑγείᾳ Θεοῦ εὐδοκοῦντος διατελῶν εἰμὶ, τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἅπαντα φυσικὰ τε καὶ μεταφυσικὰ νυνὶ περάνας, μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάν-



τος ἔγερσιν τῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ θεολογίας καὶ ρητορικῆς ἄρξομαι τῇ  
τριττῷ ἢ δυάδι τῶν ἐμῶν συμφοιτητῶν, οἵτινες καὶ ἀσπάζονται σε ὑγαί-  
νοντες. ὑγαίνοις μοι ἐν κυρίῳ ἀνδρῶν καὶ φίλων ἐρασμιώτατε, καὶ πᾶν  
ὅτι θυμῆρες ἐπεύχομαι σοι εἰς μακρὰς ἐτῶν περιόδους.

αψλ<sup>φ</sup> μαρτίου. κβ'.

Ὁ σὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ φίλος διάλυτος

Γεώργιος Ἰωάννου Λάμαρης.

ασπάσῃ ὡς ἐξ ἐμοῦ πάντας τοὺς τῆς σχολῆς σου φοιτητάς καὶ περ  
ἀγνοουμένους.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν μὴ λαβὼν ἀπάντησιν ἔγραψε καὶ δευτέραν ἐκφρά-  
ζουσιν βαρεῖαν ὑπόνοιαν κατὰ τοῦ προϊσταμένου τοῦ μουσοτροφείου  
Ἄρτης ὅτι κατακρατοῦνται αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ.

Λογιώτατε, ποθεινότατε, καὶ ἐν Χριστῷ μοι ἀγαπητὲ κύριε κύριε Παῦλε,  
τὴν σὴν λογιότητα ἐκ μέσης ψυχῆς κατασπάζομαι, ἐκλιπαρῶν τὸ θεῖον  
ἐπὲρ τῆς κατ' ἅμω υγιείας σου.

Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου δακρύων  
πηγὴν ὁ θρηνητικώτατος τῶν προφητῶν Ἰερεμίας ὀδυρόμενος τὴν τῆς  
Ἱερουσαλὴμ πανολεθρίαν, ἣν τῷ προβλεπτικῷ τῆς προφητείας ὄμματι  
ἐώρακε, ψυχῇ κατωδὴνῳ, καὶ χεῖλεσιν ὑποτρόμοις ἐφθέγγετο, αὐτὸς δὲ  
οὐκ ἐπ' ὀλεθρον πόλεως ἀλλ' ἀποσχοινισμόν καὶ ἀπόστασιν φίλοι οὐδενὸς  
ἀνταξίου τῶν παρόντων, κατὰ τὸν πολλὴν ἐν θεηγορίᾳ ὄντος, οὐ πόλεως  
μονονοῦ, μικροῖς καὶ οὐδενὸς ἀξίοις ἀγαθοῖς περιστοιχιζομένοις διὰ τὰ  
τῶν ἐν αὐτῇ περιπολοῦντα ἔργα, ἀλλὰ πόλεως οὐ τοῖς τυχοῦσι περιόρεο-  
μένης καὶ παντὸς θελκτηρίου κομώσης, τὰς τῶν ὁμάτων πέμπων βολάς,  
πῶς οἷόν τε μὴ θερμότεροις δάκρυσι χρήσασθαι καὶ ταυτὶ ἐπαλλήλων  
κατὰ τῶν παρεῶν ἐκχέειν, τί ὦ κακίστη μοῖρα, τὸν οὐδ' ἠντιναοῦν  
πεῖραν ἀδικίας διδόντα σοι τοσούτοις καὶ τοιούτοις ἀμείβεις δώροις; ἢ  
τί οὐ τὸ θανεῖν ὅπως ἔχει τάχους καὶ σπουδῆς παρέχεις μοι, ἀλλὰ  
τοσαύταις ἀπλέτοις τῶν ἀθυμιῶν περιστοιχίζεις; ἢ τάχα, ἵνα τὸ ζῆν  
τοῦ θανεῖν χεῖρον μοι δόξῃ, ὡς τοῦ δευτέρου νηνεμίας, καὶ ταραχῆς,  
καὶ τρικυμίας ὑπερτέρου ὄντος. Ἀλλὰ πρὸς τί βλέπων, εἴποις φιλοπεύ-  
στης ὁ λόγος ταυτὶ οὕτω θρηνηδῶς, καὶ ἐλλύπως ξυνέθετο; πρὸς οὐδέν,  
ὦ λῶστε, ἄλλο ἢ εἰς τὸ τοῦ σοῦ φῶντος γραφὴν γράμμα φάσκον, μηδε-  
μίαν αὐτὸν εὐνοιαν περὶ ἐμοῦ ἔχειν, ἀλλ' ἔχῃ με ταῖς τῆς ἡβῆς εἰκαίσις

λογισμοῖς περιφέρεισθαι. Τοῦτ' αὐτὸ τῷ βαρυτάτῳ πένθει καταβαπτίζεσθαι με ποιῆσαν καὶ ἐπὶ πολλὰς καταφέρεισθαι ὑπονοίας ποιοῦν, μᾶλλον δὲ τὴν τοῦ μουσοτροφείου τουτουῖ ἐπιστάτου, μέχρις οὗτου δι' ἐμμούσου σοι ἐγχαράγματος τὴν αἰτίαν γνῶ, προσέτι δὲ καὶ τὴν φίλην μοι ὑγίειαν σου μετὰ τῶν πολλῶν πλεονεκτημάτων, ὧν μεθ' ὅσης παρακλήσεως ἀντιβόλῳ μὴ ἀπαξιῶσειν ὅτι τάχιστα. Ἐρρωσο ὦ φίλη μοι κεφαλῇ, ἔχουσα παρὰ θεοῦ τὰ λυκαβάντια ἐκεῖνα ἔτη.

αυτῷ ροεμβοίου θ'.

Ὁ σὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ φίλος θερμὸς

Γεώργιος Ἰωάννου Λάμαρης.

Ὁ Παπᾶ κύρ Εὐγένιος ἀμφοῖν φίλων ἄριστος κατασπαζόμενος τὴν σὴν λογιότητα, ὑπεραλγεῖ τὴν ψυχὴν, μηδεμίαν τρισὶ γράμμασιν ἀπάντησιν ποιήσαντός σου, ὧν φιλίας χάριν πρὸς τὴν σὴν λογιότητα πέπομφε

Ἐπιγράφονται δὲ αἱ ἐπιστολαὶ ἡ μὲν πρώτη :

» Τῷ ἐντιμοτάτῳ, λογιωτάτῳ, καὶ φίλῳ μοι φιλιότῳ κυρίῳ κυρίῳ Παύλῳ τῷ τοῦ ἐν Ἀθήναις φροντιστηρίου διδασκάλῳ ὑγιεινῶς ἐγχειρισθείη.  
Εἰς Ἀθήνας ».

Ἡ δὲ δευτέρα :

» Τῷ ἐλλογιμοτάτῳ τοῦ ἐν Ἀθήναις φροντιστηρίου καθηγητῇ, κυρίῳ κυρίῳ Παύλῳ ἡμετέρῳ φίλῳ, αἰσίως ἐγχειρισθείη  
Εἰς Ἀθήνας ».

Μετὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἐπιστολάς δημοσιεύω καὶ τὴν ἐξῆς τετάρτην τοῦ ἐν Σκοπέλῳ ἐν ἔτει 1740 σχολαρχοῦντος Ἱεροθέου πρὸς τὸν ἀπὸ δεκαετίας ἐν Ἀθήναις διδάσκαλον πρότερον μὲν Παῦλον τὸν Ἰθακήσιον, νῦν δὲ μετονομασθέντα Παΐσιον. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι, νομίζω, ἡ μόνη διασωθεῖσα καὶ ἐπιμαρτυροῦσα τὴν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μελετίου ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ εἰδησιν ὅτι ἐν Σκοπέλῳ περὶ τὴν ἐπ' ἑκατονταετηρίδα ἐδίδαξεν Ἱεροθεὸς ἱερομόναχος ὁ Πελοποννήσιος, ὅστις καὶ μετέφρασε τὴν βίβλον τοῦ Ἑφραίμ.

» Τῷ ἐν Χριστῷ ἀγαπητῷ μοι ἀδελφῷ εὖ πράττειν.

Ὁ αὐτὸς ἐπιστέλλων καὶ μή, περὶ τὴν ὑμετέραν διατελῶ τελειότητα, φίλῳ καὶ ἀντιφιλούμενος, καί γε τῶν ἴσων καὶ αὐθις ἀπαξιούμενος. διὸ γάρ σοι καὶ τρεῖς ἐπιστείλαντα ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἀντιζιῶσάς με οὐδεμιᾶς. Ἐγώ γε μὲν οὖν εὐνοίας πάθει πειθόμενος, δὸς καὶ χρήζων σου



πρὸς τὸ σεμνήνεσθαι διὰ σέ πολλά μοι προσεπιβάλλοντος, συχνότεραις ἀνακαλεῖσθαι ἐπείγομαι, ὡς εὖνουν καὶ ἀδελφικὴν σου τὴν πρόθεσιν, καὶ εὖ μοι ἔχειν δοκῶ καὶ πρὸς διάχυσιν καὶ παράκλησιν τῆς ψυχῆς μου ἱκανῶς, τῶν ὡς σοφῶν καὶ εὐνοϊκῶν σου ἐντυγχάνων θαυὰ τῷ χρήματι. αὐτὸς δέ μοι ὑπερήμερος οὕτω, καὶ λίαν ἐφεκτικὸς τῆς ἐπὶ τὸ γράφειν ὁρμῆς δηλωτικὸν τῆς ὑγείας σου, οὐκ ἐκ τοῦ πρέποντος· παρὰ γὰρ θάτερον ἢ οὐσία τῆς φιλίας ἀνύπαρκτος· ἀλλὰ γ' αἰτῶν καὶ αὐθις οὐ παύομαι, ὁ καὶ ἀπαιτεῖν τὰ ὀφειλόμενα δίκαιος, ἐπιδοὺς τῷ σῶ κάμοι διὰ σε Ἐφραίμ, ὁ ἐστὶ τετράκις καὶ ταύτην. ἀποτυχῶν δέ, καὶ αὐθις ὀλιγωρίας ἐκφεύξῃ γραφὴν, τὰ παρ' ἐμοῦ σάφ' εἰδότες, ὅπως χεῖλεα μὲν σου ἐδίδην, ὑπερώην δὲ οὐκ ἐδίδην. Ἐρρωστο καὶ εὐτύχει καθ' ἑκάτερον τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καὶ ἐκ δυνάμεως προσεπιδιδούς εἰς δύναμιν τὸ τοῦ πνεύματος

αἰνμ<sup>ω</sup> μονιχιῶνος δευτέρῃ φθίνοντος

Ὁ σὸς Ἱεροθέος.

Ἐπιγράφεται δὲ ἡ ἐπιστολή :

» τῷ παροσιωτάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ ἀγίῳ διδασκάλῳ κυρίῳ κυρίῳ  
Παῖσίῳ αἰσίως προσενεχθείη

Ἀθήναζε ».

Ἄλλ' ὅμως ἐν κώδικι τῆς ἱεροσολυμικῆς βιβλιοθήκης<sup>1</sup> σφύζεται ἡ ἐξῆς σημείωσις « ἔλαβε πέρας ἡ παροῦσα δέλτος διὰ χειρὸς κάμου τοῦ εὐτελοῦς Ἱεροθέου ἱερομονάχου ἐκ νήσου Σκοπέλου ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψνθ' κατὰ μῆνα Αὐγουστον ἐν Ἱερουσαλήμ », καὶ πάλιν ἐν τέλει τῆς ῥητορικῆς τοῦ Κορυδαλέως « ἐγράφη κτλ. κατὰ τὸ 1753 Φεβρουαρίου κζ' ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Ἱερουσαλήμ ».

Περίοδοί τινες τῆς ἐπιστολῆς καταντῶσιν ἀκατανόητοι ἴσως ἔνεκα τῆς ἐν τῷ κώδικι ἀπροσέκτου ἀντιγραφῆς.

Τελευταῖον ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἀντιγράψας παραθέτω καὶ τόδε τὸ ἐξοφλητικὸν ἔγγραφον κεκυρωμένον ἐν ἔτει 1763 ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως Φιλιππουπόλεως Αὐξεντίου.

### Ἐξοφλητικὸν

Αὐξέντιος Φιλιππουπόλεως ἐπιβεβαιῶ

Διὰ τοῦ παρόντος ἐξοφλητικοῦ γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι ὁ εἰς Πατάβιαν νῆσον τῆς Ἰνδίας προαποθανὼν Δημήτριος Παπᾶ Ἀθανασίου ἐν τῷ ἀποθνήσκειν ἄφησεν ἅπασαν τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ περιουσίαν

<sup>1</sup> Ἐκδ. Α. Π. Κεραμέως.

εἰς χεῖρας τῶν ἐκεῖσε κρατούντων Ὀλλανδέζων, ἥτις καὶ ἀποκομισθεῖσα ἐκείθεν πρὸς τὸ Ἀμστερδὰμ ἔβαλαν εἰς τὴν κάσαν τῶν ὀρφανῶν τὴν παρ' ἐκείνοις ὀνομαζομένην βάζε κάμαραν, ἡμεῖς ὁμῶς οἱ ὑπογεγραμμένοι ἢ τε σύζυγος τοῦ θανόντος Εἰρήνη καὶ ἡ αὐταδέλφη αὐτοῦ Μελάχρω ὡς κληρονόμοι, ἔτι δὲ καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ Μαυροδέγλου Κωνσταντίνου συντρόφου ὄντος τοῦ εἰρημένου Δημητρίου μεθ' ὁμολογίας συντροφιακῆς ἐμμάρτύρου, ἦτοι ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδοσία μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς Γεωργάκη καὶ Μαρίας καὶ ὁ ἕτερος αὐτῆς υἱὸς Πετράκης, κοινῇ γνώμῃ ἅπαντες ἀποκαταστήσαντες ἐπιτρόπους τὸν Κωνσταντῖνον Γεωργίου Μπαρπόγλου, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Μανωλάκη Ἀρκόγλου μετὰ μαρτυρικῶν γραμμάτων τοῦ ἑλτζι<sup>1</sup> τῆς Ὀλλάνδας, εἰς Ἀμστερδὰμ ἐπέμψαμεν ἵνα περιλάβουν τὴν εἰρημένην περιουσίαν τοῦ θανόντος Δημητρίου παρὰ τῆς βαζεκάμαρας. Οἱ ἐπιστάται ὁμῶς τῆς αὐτῆς βαζεκάμαρας ἐδέχθησαν μὲν τὴν αὐτὴν ἐπιτροπικὴν, πλὴν κατὰ τοὺς πολιτικοὺς αὐτῶν νόμους, ἐζήτησαν ἐγγυητὴν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης παρὰ τῶν ἐπιτρόπων ἡμῶν. αὐτοὶ δὲ ἐπαποροῦντες περὶ τοῦ τοιούτου ὡς ξένοι καὶ ἀγνώριστοι, ὁ σιὸρ Ἀντωνάκης Ζιγκριλάρας καλοκαγαθὸς κινούμενος καὶ διὰ χατῆρί μας ἔνευσε καὶ ἔγεινε κεφεῖλης εἰς τὴν βαζεκάμαραν καὶ οὕτως ἔλαβον οἱ ἐπίτροποί μας δύο Κωνσταντῖνοι τὴν ἅπασαν περιουσίαν τοῦ θανόντος Δημητρίου. Ὅθεν ὥσάν ὁποῦ ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι ἐλάβαμεν νῦν παρὰ τῶν ἐπιτρόπων μας ἕκαστος ἡμῶν τὸ ἀνήκον αὐτῷ μερίδιον τῆς κληρονομίας μας, ὁ δὲ Ἀντωνάκης Ζιγκριλάρας ὡς ἐνεχόμενος εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν διὰ τὴν ἐγγύησιν ἐζήτησε παρ' ἡμῶν ἓν γράμμα ἐξοφλητικόν, καὶ δὴ στέλνομεν πρὸς αὐτὸν τὸ παρὸν ἡμῶν ἐμμάρτυρον ἐξοφλητικὸν γράμμα, ἵνα μένη ἀνενόχλητος εἰς ἅπαντα καιρὸν, καὶ συνελὼν εἰπεῖν ἐξωφλήσαμεν ἅπαντες ἀπὸ τὴν βαζεκάμεραν καὶ ἀπὸ τὸν Ἀντωνάκη Ζιγκριλάρην, μὴν ἔχοντες ζητῆσαι εἰς τὸ ἐξῆς οὔτε ὀβολόν, καὶ τουρκικώτερον εἰπεῖν, ἀγαῖ νταχαντὰν ζιμιτιμιζὶ ἡμπραετικήν. Ὅθεν εἰς ἐνδειξὴν καὶ βεβαίωσιν τῆς αὐτῆς ἡμῶν τελείας ἐξοφλήσεως ἐγένετο τὸ παρὸν ἐμμάρτυρον ἡμῶν γράμμα, ἐπιβεβαιώσει τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότης ἁγίου Φιλιππουπόλεως κυρίου κυρίου Αὐξεντίου, καὶ μαρτυρικαῖς ἀπογραφαῖς τῶν τιμιωτάτων πραγματευτῶν, ἵνα ἔχῃ τὸ κῦρος ἐν παντὶ κριτηρίῳ.

1763. Εἰρήνη θυγάτηρ. Κωνσταντῖνος καθὼ ἐπίτροπος βεβαιῶ.»

<sup>1</sup> Ἑλτζής = τουρκιστὶ ὁ πρέσβυς.



Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου δηλοῦται ὅτι ἐν Ἀρστελοδάμῳ τῆς Ὀλλανδίας διέτριβον ἱκανοὶ Θεσσαλοὶ καὶ ἄλλοι ἐτέρωθεν Ἕλληνες. Οὗτοι στερούμενοι ἐκκλησίας ἀπηύθυναν τῇ 28 Νοεμβρίου 1763 ἀναφοράν<sup>1</sup> πρὸς τὴν ἀγιοτάτην διοικοῦσαν Σύνοδον πάσης Ῥουσίας ἐξαιτούμενοι, ὅπως διὰ τῆς βοήθειας αὐτῆς ἀποκτήσωσι μικράν τινα ἐκκλησίαν εἰς τὰ ἐνθάδε πρὸς ὕμνον τοῦ πλάστου μας. Ὑπογράφονται δὲ Ἀντώνης Ζιγκριλάρας—πανάγως—Σταθης Θωμᾶ—Πανταζῆς—Χατζῆ-Μίχου—Ἰωάννης Πρίγκος—Στεφίκος Ἡσαΐας—Ἰωάννης Λουκᾶ—Μανώλης Ἀργυρόπουλος—Χατζῆ Λάζαρος Καισαρλῆς—Γούτας Γεωργίου—Δημήτριος Καλέργης—Γεώργης Θωμᾶς—Ἰωάννης Λόντας—Δημήτρης Φρουσόγλου. Λαϊκοὶ σπουδαῖοι ρωμαῖοι καὶ ροῦσοι ἕως 12—ναῦται ρωμαῖοι καὶ ροῦσοι ἕως 25».

Ὁ μεταξὺ τῶν ὑπογεγραμμένων Ἰωάννης Πρίγκος εἶναι ὁ περὶ οὗ ὁ Ν. Μάγνης ἔγραψεν ἐν τῇ περιηγήσει αὐτοῦ (σελ. 85) τὰ ἐξῆς· «Ἡ Ζαγορά εἶχε καὶ ἔχει εἰσέτι σχολεῖον καὶ βιβλιοθήκην ἐξιόλογον Ἰωάννου τοῦ Πρίγκου Ζαγοραίου, ἐμπορευομένου ἐν Ἀρστελλοδαμίῳ τῆς Ὀλλανδίας καὶ προικίσαντος καὶ τὴν Σχολήν.»

Τοῦ Ἰωάννου Πρίγκου σώζεται χειρόγραφος ἑλεγχος κατὰ Νεκταρίου ἀθετήσαντος τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ λουθηροκαλῶσαντος (ἐκ τοῦ ἐκ Μηλεῶν χειρογράφου κώδικος ὑπ' ἀριθ. 26).

Τούτου τοῦ Ζιγκριλάρα ἢ Τζιγκριλάρα ἀδελφὸς ἴσως ὀνόματι Σπυρίδων, ἐτιμῆθη ὑπὸ τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐλληνικῆς κοινότητος ἐκλεχθεὶς Γουαρδιᾶνος κατὰ τὰ ἔτη 1774, 1793 καὶ 1801.

Θ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

<sup>1</sup> Σώζεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 26 κώδικι τῆς Μηλ. βιβλιοθήκης.